

УДК 342.9:5.08

Л. Коваленко, кандидат юридичних наук, доцент Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

Проблеми правового регулювання інформаційних відносин

Сучасний період розвитку суспільства та держави характеризується значним зростанням ролі інформації та інформаційних технологій, що приводить до активізації інформаційної діяльності з приводу одержання, використання, поширення та зберігання інформації. У зв'язку з цим актуалізується проблема правового регулювання інформаційних відносин та наукових досліджень у цьому напрямі.

Про необхідність наукового аналізу інформаційно-правових відносин свідчить також інтерес багатьох учених до цієї проблеми. Такі науковці, як М. Я. Швець, Р. А. Калюжний, В. О. Шамрай, В. Д. Гавловський, В. М. Брижко, А. Ю. Савицький, В. С. Цимбалюк, у своїх працях дослідили ряд ключових аспектів правового регулювання суспільних інформаційних відносин та розробили базові теоретичні положення інформаційного права¹.

У процесі дослідження складних суспільних явищ, зокрема таких, як інформаційно-правові відносини, характерним є виникнення різнопланових підходів та неоднозначних трактувань. Як наслідок, у сучасній юридичній науці немає єдиного визначення поняття інформаційно-правових відносин. Так, М. Я. Швець, Р. А. Калюжний, В. Д. Гавловський, В. С. Цимбалюк визначають їх суспільні відносини щодо інформації, які є основним об'єктом регулювання інформаційного права. В. М. Брижко, О. М. Кальченко та інші кваліфікують їх як відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності людини, суспільства та держави при одержанні, використанні, поширенні та збе-

¹ Див.: Брижко В. М. Інформаційне суспільство. Дефініції / В. М. Брижко, О. М. Кальченко, В. С. Цимбалюк ; за ред. Р. А. Калюжного, М. Я. Швеця. – К. : Інтеграл, 2002. – 357 с.; Швець, М. Я. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права / М. Я. Швець, Р. А. Калюжний, В. М. Брижко ; за заг. ред. М. Я. Швеця та Р. А. Калюжного. – Ужгород : ІВА, 2003. – 240 с.; Правова інформатика / М. Я. Швець, Р. А. Калюжний, В. А. Саницький та ін. ; за заг. ред. М. Я. Швеця та Р. А. Калюжного. – Ужгород : ІВА, 2003. – С. 20.

ріганні інформації¹. І. Л. Бачило під інформаційно-правовими відносинами розуміє суспільні відносини, які виникають у процесі інформаційної діяльності². Л. В. Туманова та А. А. Снитников трактують інформаційні відносини як суспільні відносини, які виникають відповідно до норм права і юридичних фактів при формуванні й використанні інформаційних ресурсів на основі створення, збору, обробки, накопичення, зберігання, пошуку, поширення і надання споживачу документованої інформації; створенні й використанні інформаційних технологій і засобів забезпечення; захисту інформації, прав суб'єктів, які беруть участь в інформаційних процесах та інформатизації³. М. М. Рассолов визначає інформаційні правовідносини як відносини з приводу збору, обробки і використання правової та іншої інформації в суспільстві⁴. В. А. Копилов пропонує кілька визначень інформаційно-правових відносин. В одному випадку він характеризує їх як комплекс суспільних відносин, що виникають при реалізації інформаційних процесів, тобто при створенні, отриманні, обробці, накопиченні, зберіганні, пошуку, розповсюдженні та споживанні інформації, а також процесів створення і застосування інформаційних систем, інформаційних технологій і засобів інформаційної безпеки⁵; в іншому — як відокремлену однорідну групу суспільних відносин, які виникають у процесі обороту інформації в інформаційній сфері, у результаті здійснення інформаційних процесів у порядку реалізації кожним інформаційних прав та свобод, а також у порядку виконання обов'язків органами державної влади і місцевого самоврядування щодо забезпечення гарантій інформаційних прав та свобод⁶.

Легітимне визначення терміна «інформаційні відносини» міститься у ст. 3 Закону України «Про інформацію», згідно з якою інформа-

¹ Брижко В. М. Інформаційне суспільство. Дефініції / В. М. Брижко, О. М. Кальченко, В. С. Цимбалюк ; за ред. Р. А. Калужного, М. Я. Швеця. – К. : Інтеграл, 2002. – С. 86.

² Бачило І. Л. Информационное право: основы практической информатики : учеб. пособие / И. Л. Бачило. – М., 2001. – С. 22.

³ Снитников А. А. Обеспечение и защита права на информацию / А. А. Снитников, Л. В. Туманова. – М. : Городец-издат, 2001. – С. 101.

⁴ Рассолов М. М. Информационное право : учеб. пособие / М. М. Рассолов. – М. : Юрист, 1999. – С. 42.

⁵ Копылов В. А. Информационное право : учебник / В. А. Копылов. – М. : Юрист, 2002. – С. 68.

⁶ Копылов В. А. О структуре и составе информационного законодательства / В. А. Копылов // Государство и право. – 1996. – № 6. – С. 99.

ційні відносини — це відносини, які виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства й держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації. В основу цієї норми-дефініції покладено принцип ототожнення інформаційних відносин з інформаційною діяльністю, оскільки одержання, використання, поширення та зберігання інформації, згідно зі ст. 14 цього Закону, є основними видами інформаційної діяльності. Проте це визначення є неповним, оскільки не включає в систему інформаційних відносин такі види діяльності, як обробка та захист інформації.

Обробка інформації, тобто сукупність операцій щодо її збирання, введення, записування, перетворення, зчитування, зберігання, знищення, реєстрації за допомогою технічних і програмних засобів чи поза ними, набуває все більшого значення у зв'язку зі зростанням кількості інформації, що циркулює в суспільстві, а також із розвитком інформаційних технологій.

Не менш важливе значення має і діяльність щодо захисту інформації — сукупність заходів і правових норм для запобігання заподіяння шкоди інтересам власника інформації чи осіб, які користуються інформацією.

На нашу думку, інформаційно-правові відносини можна визначити як суспільні відносини, які регулюються нормами права і виникають, розвиваються та припиняють свою дію в інформаційному просторі між суб'єктами права, які наділені інформаційними правами та обов'язками. При цьому під інформаційним простором розуміються інформаційні процеси та відносини щодо створення, збирання, відображення, реєстрації, накопичення, збереження, обробки, захисту та поширення інформації, інформаційних продуктів та інформаційних ресурсів, на які розповсюджується юрисдикція держави¹.

На думку російського теоретика з інформаційного права В. А. Копилова, особливостями інформаційно-правових відносин є те, що вони виникають, розвиваються і припиняються в інформаційній сфері у процесі обороту інформації; опосередковують державну політику визнання, виконання і захист інформаційних прав та свобод людини і громадянина в інформаційній сфері; відображають особливості застосування публічно-правових і цивільно-правових методів правового

¹ Інформаційне законодавство України: концептуальні основи формування / М. Швець, А. Калужний, В. Гавловський, В. Цимбалюк // Право України. – 2001. – № 7. – С. 88.

регулювання при здійсненні інформаційних прав і свобод із урахуванням специфічних особливостей і юридичних властивостей інформаційних об'єктів.

Крім цього можна виділити такі характерні ознаки інформаційно-правових відносин.

По-перше, вони існують практично в усіх сферах суспільної життєдіяльності, а їх юридичний зміст закріплюється в нормах різних галузей як національного права України, так і міжнародного.

По-друге, юридична природа інформаційно-правових відносин передбачає наявність особливого суб'єкта, у власності або у розпорядженні якого є інформація або інформаційний ресурс. По-третє, основним об'єктом інформаційно-правових відносин є інформація, яка, будучи за своєю природою явищем ідеальним, не належить до традиційних правових категорій і вимагає принципово нових підходів у системі правового регулювання. По-четверте, інформаційно-правові відносини відкриті для всіх учасників і можуть виникати з ініціативи будь-якого суб'єкта, при цьому часто прояв бажання іншої сторони брати участь у цих правовідносинах не обов'язковий (наприклад, державний орган зобов'язаний дати відповідь на інформаційний запит громадян незалежно від бажання його керівництва). По-п'яте, інформаційні відносини характеризуються високим рівнем динамічності, оскільки періодично з'являються нові інформаційні явища, які потребують правового регулювання. У зв'язку з цим виникає потреба постійного державного моніторингу інформаційної сфери з метою своєчасного державно-правового регулювання тих чи інших її аспектів.

Аналіз інформаційної сфери дає підстави стверджувати про її багатоплановість і, відповідно, про різноманітність інформаційно-правових відносин за характером, змістом і спрямованістю, у зв'язку з чим виникає потреба в їх класифікації. В юридичній літературі існують різноманітні класифікації інформаційно-правових відносин. Так, В. А. Копилов виділяє чотири групи таких відносин: відносини, що виникають при здійсненні пошуку, отримання і використання інформації; відносини, що виникають при створенні, передачі і поширенні інформації; відносини, що виникають при створенні і застосуванні інформаційних систем, їх мереж, засобів забезпечення; відносини, що виникають при створенні і застосуванні засобів і механізмів інформаційної безпеки. Такий поділ є досить умовним, оскільки в рамках зазначеної класифікації відмежувати один вид інформаційно-правових

відносин від інших буває досить складно. Часто інформаційно-правові відносини мають комплексний характер, наприклад, відносини щодо отримання і використання інформації не виключають застосування при цьому засобів і механізмів інформаційної безпеки.

О. В. Кохановська, аналізуючи світовий досвід законодавчого регулювання інформаційних відносин, виділяє такі групи цих відносин: право громадян на доступ до інформації, захист інформації, охорона виключних прав¹.

На нашу думку, інформаційно-правові відносини можна класифікувати за різними критеріями. Так, за галузевою сферою їх можна поділити на конституційні, адміністративні, трудові, цивільні, екологічні тощо. Фактично всі галузі національного права України містять сукупність норм, які регулюють інформаційні відносини в рамках предмета тієї чи іншої галузі.

Зокрема, конституційне право регулює групи інформаційно-правових відносин, які мають основоположне значення для громадян, суспільства або держави. До них належить право на інформацію, яке гарантує вільне збирання, зберігання використання і поширення інформації, та право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Конституційними нормами також регулюються основні засади правового режиму інформації про особу, режиму правової інформації та інформаційної безпеки. Крім цього, конституційне право містить ряд норм інформаційно-правового характеру: про ідеологічну багатоманітність суспільного життя в Україні, про свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості та захист інтелектуальної власності.

Певна група інформаційно-правових відносин регулюється адміністративним правом.

Зокрема, Кодекс України про адміністративні правопорушення містить ряд адміністративних правопорушень, пов'язаних з інформацією: приховування, перекручення або відмова від надання повної та достовірної інформації за запитом посадових осіб і зверненнями громадян та їх об'єднань; надання недостовірної інформації; отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфі-

¹ Див.: Арістова І. В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / І. В. Арістова ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – С. 88; Копылов, В. А. О структуре и составе информационного законодательства // Государство и право. – 1996. – № 6. – С. 98.

денційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну підприємця; несвоєчасне подання посадовими особами органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які займаються підприємницькою діяльністю, інформації або подання свідомо недостовірної інформації Антимонопольному комітету України тощо.

Другим класифікаційним критерієм інформаційно-правових відносин є сфера поширення, за яким їх можна поділити на внутрішньо-організаційні та зовнішні. Внутрішньоорганізаційні інформаційні відносини виникають у межах внутрішньої діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, господарських товариств, установ, організацій.

Третім критерієм для класифікації інформаційно-правових відносин є тривалість у часі, наприклад, інформаційні відносини можна поділити на постійні та тимчасові. Постійні інформаційно-правові відносини виникають у будь-який час і їх тривалість не обмежується хронологічними рамками.

Так, наприклад, загальне правило про вільне збирання, зберігання, використання і поширення інформації діє постійно. У той же час розповсюдження інформації, яка має характер передвиборної агітації, дозволяється тільки в період виборів, у чітко визначений період часу.

Важливе значення для розуміння суті інформаційно-правових відносин має аналіз їх структури. Слід зазначити, що цей вид правових відносин має структуру, характерну для загальних правовідносин, основними елементами яких є суб'єкти, об'єкти та зміст правовідносин, у той же час інформаційні відносини мають свої структурні особливості.

Коваленко Л. Проблемы правового регулирования информационных отношений

Статья посвящена проблемам правового регулирования информационно-правовых отношений, их особенностям и классификации.

Ключевые слова: информационно-правовые отношения, классификация информационно-правовых отношений, особенности информационно-правовых отношений.

Kovalenko L. Problems of the legal adjusting of informative relations

The article is sanctified to the problems of the legal adjusting of informatively-legal relations, their features and classification.

Keywords: informatively-legal relations, classification of informatively-legal relations, features of informatively-legal relations.